

Сербин Руслан Андрійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ГРУПОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Визначено основні напрями попередження групової злочинності в Україні. Проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення поняття групової злочинності та визначено її місце в загальній структурі злочинності, охарактеризовано загальносоціальні та спеціально-кримінологічні напрями попередження.

Ключові слова: попередження; групова злочинність; загальносоціальні напрями; спеціально-кримінологічні напрями.

Определены основные направления предупреждения групповой преступности в Украине. Проанализированы современные научные подходы к определению понятия групповой преступности и определено ее место в общей структуре преступности, охарактеризованы общесоциальные и специально-криминологические направления предупреждения.

Ключевые слова: предупреждение; групповая преступность; общесоциальные направления; специально-криминологические направления.

The main areas of crime prevention group in Ukraine. The author analyzes the modern scientific approaches to the definition of group crime and defines its place in the overall crime described societal and specially-criminological trends warning.

Keywords: prevention; group criminality; societal trends; specially-criminological trends.

Попередження злочинів не буде ефективним, якщо його здійснюватимуть лише правоохоронні органи. Злочинність та її попередження – проблема державна, і відповідно, повинна розв'язуватись у масштабах держави в комплексі політичних, економічних, соціальних, правових, морально-психологічних перетворень.

У науці, поряд із традиційними термінами – «профілактика», «попередження», «запобігання» використовують й інші. Деякі науковці вважають, що більш коректним і доречним було б уживання терміна «протидія злочинності», однак не аргументують таку позицію [1, с. 80]. За кордоном набув поширення термін «контроль над

злочинністю» [2, с. 109–122]. У зв'язку з тим, що в керованому суспільстві ніщо не може залишатися за межами регулювання й контролю, у тому числі злочинність, ідеться про «управління злочинністю» – процес постійного вивчення її структури, тенденцій, факторів; визначення допустимих її меж, відповідно до соціально-економічних умов суспільного розвитку й можливостей суспільства; конструювання спеціальних регуляторів суспільних відносин і їх безперервного вдосконалення у відповідності зі змінами соціально-економічних умов і ефективністю їх роботи [3, с. 50].

Багатогранність соціальних зв'язків людини ускладнює вибір методів впливу на поведінку й формування моральних якостей і поглядів людей. За цих причин, як слушно зауважують учені, попередження злочинності повинно мати комплексний характер [4, с. 263].

Сутність такого комплексного підходу стосовно попередження групової злочинності розкриває, зокрема, Ф. Г. Бурчак: «Боротьба з груповою злочинністю, як і злочинністю загалом, повинна опиратися на комплекс взаємопов'язаних загальносоціальних, кримінологічних і кримінально-правових заходів» [5, с. 190].

А. Ф. Зелінський зазначає, що поділ антикримінальних заходів на загальносоціальні, кримінально-правові й кримінологічні не є абсолютним, іноді вони можуть поєднуватись [6, с. 57].

Таким чином, попередження групової злочинності як окремого виду злочинності здійснюється на основі комплексу заходів загальносоціального, кримінально-правового й спеціально-кримінологічного попередження, що є взаємопов'язаними й взаємозумовленими. Вплив загальносоціальних і кримінально-правових заходів попередження злочинності є ефективним, якщо він поєднаний із спеціальними заходами. Учені слушно зазначають, що загальносоціальні заходи створюють відповідні базові передумови для реалізації заходів спеціальної профілактики [7, с. 57].

Загальносоціальний рівень попередження групової злочинності характеризується системою заходів економічного, політичного, ідеологічного, виховного, організаційного характеру, які спрямовані на підвищення культурного й матеріального рівнів громадян України. Такі заходи покликані виконувати загальні завдання життя українського народу, водночас, здатні здійснювати нейтралізуючий вплив на ті негативні явища, що виступають детермінантами групової злочинності. Загальносоціальне попередження злочинності належить до компетенції різних органів державної влади й управління, громадських формувань, для яких функція попередження злочинності не є основною чи професійною, однак їх діяльність об'єктивно сприяє попередженню злочинності [8].

Загальносоціальне попередження групової злочинності передбачає позитивний, прогресивний розвиток українського суспільства, удосконалення його економічних, політичних, соціальних та інших інститутів, усунення кризових явищ, що об'єктивно сприяють розвитку всіх видів злочинності. Насамперед, необхідним є вдосконалення

молодіжної політики держави як одного з пріоритетних напрямів загальносоціального попередження групової злочинності, оскільки саме для неповнолітніх осіб і молоді є характерним групове вчинення злочинів.

Ефективне попередження групової злочинності можливе лише за умов тісної взаємодії всіх правоохоронних органів, а також широкого залучення громадськості. До загальних заходів щодо протидії груповій злочинності слід віднести й підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і громадських організацій у боротьбі зі злочинністю. Адже злочинність як масове явище і явище соціальної патології втручається практично у всі сфери життя суспільства, порушує суспільні й особисті інтереси. Тому протидія злочинності повинна здійснюватися всіма членами суспільства, а не лише спеціальними державними органами [9].

На жаль, слід констатувати, що потенціал, закладений у природі соціальних, державних, суспільних і правових інститутів, використовується не повною мірою й не завжди ефективно. В Україні свого часу була зруйнована система профілактики злочинності. Сьогодні нова ефективна система профілактики злочинів з достатньо регламентованою схемою диференційованого соціального контролю за груповою та іншими видами злочинної поведінки ще не створена.

Отже, попередження групової злочинності на соціальному рівні – це здійснення системи заходів економічного, політичного, педагогічного, правового, організаційного і, насамперед, соціально-психологічного характеру, які б сприяли значному покращенню умов життя громадян України та нейтралізації факторів, що детермінують відчуження певних груп осіб від основних сфер їх позитивної соціалізації. Реалізація загальносоціальних заходів суттєво впливатиме на рівень, динаміку й структуру групової злочинності, оскільки ці заходи здатні створювати умови, які нейтралізують вплив криміногенних факторів формування злочинних груп.

Загальносоціальні заходи попередження групової злочинності передбачають здійснення заходів соціально-економічного, політичного, виховного, організаційного, правового, соціально-психологічного характеру, які здатні здійснювати нейтралізуючий вплив на негативні явища, що виступають детермінантами групової злочинності, і мають на меті підвищення культури спілкування й міжособистісних відносин, організацію повноцінного дозвілля людей, наповненого емоційними і соціально позитивними заняттями.

Головними напрямами кримінальної політики в боротьбі з груповою злочинністю є реформування кримінального законодавства, покращення роботи органів кримінальної юстиції в боротьбі з груповими злочинами, удосконалення правозастосовної практики.

Попередження групової злочинності можливо лише в узгодженні з надійною правозабезпечуючою і правозастосовною діяльністю. Також слід ставити питання про ефективність діяльності органів, покликаних сьогодні боротися із злочинністю, а також про доцільність заходів, що ними

застосовуються. У кримінально-правовій сфері слід констатувати недосконалість окремих норм закону про кримінальну відповідальність.

Ураховуючи, що характер і питома вага групових злочинів у загальній масі вчинюваних злочинів постійно трансформуються, кримінальна політика має оперативно враховувати потреби суспільного розвитку й зростання небезпеки групової злочинності. Відповідно, законодавчий орган повинен бути орієнтований на зміни соціальної оцінки групових злочинних виявів з урахуванням їх суспільної небезпеки у необхідності посилення боротьби з ними. Тому перший шлях видається не зовсім вдалим, оскільки містить у собі загрозу в подальшому виникненні потреби внесення постійних змін і доповнень до кримінального законодавства, у зв'язку з необхідністю врахування кримінологічної реальності.

У сфері вдосконалення законодавства також необхідним є встановлення рівноваги щодо регулювання протидії організованих та груповій злочинності.

Отже, з метою ефективної протидії організованій злочинності необхідно здійснювати належні профілактичні заходи щодо групової злочинності, яка є підґрунтям утворення організованої злочинності. На думку В. М. Бикова, вивчення проблем боротьби з організованою злочинністю не можна проводити окремо від вивчення групової злочинності, оскільки обидва ці види злочинності засновані на спільних соціально-психологічних закономірностях [10, с. 3].

Очевидно, що злочинна група без ознак організованості й структурованості може успішно діяти вже через короткий час після свого створення. Однак набагато більше часу, іноді навіть роки, необхідно для налагодження корумпованих зв'язків, розроблення організаційної структури, створення керівних принципів і системи конспірації злочинної діяльності, встановлення зв'язків з іншими злочинними організаціями тощо. Саме на цьому етапі – етапі перетворення групової злочинності в організовану – повинна зосереджуватися діяльність правоохоронних органів з метою недопущення такої трансформації. Адже якщо злочинна група залишається не викритою правоохоронними органами, то вона, як правило, продовжує вчиняти злочини і поступово вдосконалює функціональну й психологічну структуру, фактично трансформуються в організовану та стійку групу, розширюючи свою діяльність і втягуючи нових членів. Таким чином, недооцінювання суспільної небезпеки групової злочинності, значення профілактичної діяльності в цьому напрямі призводить до перетворення групової злочинності в організовану. Тому розроблення заходів протидії груповій злочинності – це важливий етап формування наукової основи протидії організованій злочинності.

Нині на законодавчому рівні не закріплено визначення групової злочинності, не створена ефективна система заходів, спрямованих на протидію цьому виду злочинності. Дещо інша ситуація з правовим регулюванням протидії організованій злочинності, адже існує Закон

України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», у якому надано визначення організованої злочинності, однак цей Закон не відповідає ні чинному кримінальному законодавству, ні реаліям сучасної України, ні стану боротьби з організованою злочинністю, тому потребує суттєвого доопрацювання.

Таким чином, оскільки взаємозв'язок групової і організованої злочинності очевидний, а рівень протидії найнебезпечнішому виду злочинності – організованій, безпосередньо залежить від ефективності попередження групової злочинності, доцільним є об'єднання заходів, спрямованих на протидію цим видам злочинності в одному нормативно-правовому акті – Законі України «Про попередження групової і організованої злочинності». У такому законі попередженню групової злочинності повинен бути присвячений окремий розділ, у якому при розробленні системи попередження групової злочинності необхідно врахувати несприятливі тенденції і перспективи її розвитку – організованість і створення структури.

У напрямі вдосконалення кримінального законодавства у сфері боротьби з груповою злочинністю доцільним є посилення кримінальної відповідальності дорослих осіб за співучасть у злочині з неповнолітніми особами, насамперед, за вчинення злочину спільно з малолітніми особами. Оскільки співучасть у злочині, відповідно до чинного Кримінального кодексу України, має місце лише за умов участі в злочині двох суб'єктів злочину, то у випадку, якщо лише один з учасників злочину досяг віку кримінальної відповідальності, а інші – ні, співучасть відсутня. Однак при цьому, на наш погляд, не враховуються інтереси жертв групових злочинних дій.

Попередження групової злочинності здійснюється як на загальносоціальному рівні, так і шляхом застосування спеціально-кримінологічних заходів. Загальносоціальні заходи попередження групової злочинності будуть ефективними лише за умови поєднання зі спеціальними заходами.

Спеціально-кримінологічне попередження – це конкретна системна протидія різним видам злочинності, змістом якої є різноманітна діяльність держави та її інститутів, пов'язана з усуненням причин та умов, що безпосередньо породжують окремі види злочинів, а також недопущення їх учинення на різних стадіях злочинної поведінки людей, тобто на стадіях виникнення наміру на вчинення, готування до злочину та замаху на злочин [11, с. 133]. На відміну від загальносоціальних заходів, спеціально-кримінологічні застосовуються цілеспрямовано для впливу на детермінанти злочинності й призначені для її попередження. Отже, спеціальне попередження злочинності передбачає різноманітні види діяльності державних і приватних органів, установ, підприємств, громадських організацій та громадян відповідно до їх компетенції.

Заходи спеціально-кримінологічного характеру щодо групової злочинності повинні включати вивчення форм її вияву, детермінантів, що її зумовлюють, і розроблення спеціальних заходів, здатних нейтралізувати

цей вплив, зокрема, щодо того чи іншого виду злочинної групи. Так, Ф. Г. Бурчак виділяє такі заходи: своєчасне виявлення просоціальних груп неповнолітніх, у яких визрівають асоціальні настрої, а також асоціальних і антисоціальних груп; розшарування цих груп, привнесення в їх діяльність певних соціально значущих інтересів, які відповідають нахилам і потягам цих груп тощо [5, с. 192–193].

О. М. Джужа до спеціальних заходів профілактики групової злочинності відносить: збір інформації про склад, структуру, місце збору, інтереси, зв'язки злочинної групи; визначення виду угруповання; установлення ролі угруповання серед інших груп у районі чи місті, насамперед, на рівні відносин лідерів; прогнозування розвитку групи і плану її ліквідації [12, с. 103].

Отже, спеціально-кримінологічні заходи – це дії, спрямовані на виявлення і переорієнтування чи ліквідацію злочинних груп. Важливість визначення типології злочинних груп детермінована, зокрема, тим, що з'ясувати причини групового злочину не можливо шляхом аналізу лише особистості безпосередніх учасників групової злочинної діяльності. Детермінанти будь-якого злочину, учиненого групою осіб, зумовлені змістом і механізмом впливу на індивідуальну поведінку норм і стандартів того чи іншого типу злочинної групи. Саме тому необхідною є класифікація злочинних груп. Окремі ознаки й риси таких груп зумовлюють певні закономірності розслідування групових злочинів, особливості поведінки на досудовому слідстві членів злочинних груп, впливають на організацію збору доказів щодо групових злочинів.

О. П. Самонов слушно зауважує, що за допомогою типології можна прогнозувати причини діяльності різних видів антисуспільних груп, що надасть можливість визначити найефективнішу тактику їх розслідування, розробити відповідний напрям щодо попередження цього найбільш небезпечного соціального явища [13, с. 17–18].

Таким чином, пропонуємо спеціально-кримінологічні заходи попередження групової злочинності диференціювати залежно від типу злочинної групи. Тривалий час у науці кримінального права вчені виділяли різні форми співучасті в злочині, відповідно, найрізноманітніші типології злочинних груп у різних галузях юридичної науки: кримінології, юридичній психології, криміналістиці тощо.

Під час класифікації злочинних груп слід урахувувати, насамперед, не спрямованість основних видів групової діяльності, а закономірність, яка полягає в тому, що механізми групової динаміки призводять до переходу тієї чи іншої групи (спільності) від одного етапу розвитку до іншого. Групова динаміка являє собою сукупність тих процесів, що одночасно відбуваються в групі в певний проміжок часу, які означають рух групи від стадії до стадії, тобто її розвиток, процес формування та інтеграції. На нашу думку, групова динаміка, що втілює в собі рух, розвиток, формування групи, є найбільш вдалими поняттям для відображення етапів розвитку групи. При цьому кожен етап характеризується сукупністю суттєвих ознак і певним ступенем їх

вираження. У свою чергу, певне узгодження цих ознак між собою зі ступенем їх вияву дає змогу детально охарактеризувати той чи інший етап розвитку групи і, водночас, є виразником рівня групового розвитку. Групова динаміка охоплює ті внутрішні соціально-психологічні процеси, що відбуваються на різних етапах формування і розвитку злочинної групи. Таким чином, пропонуємо групову динаміку, зокрема, її стадію, розглядати як критерій для поділу злочинних груп на типи. Отже, саме типологія груп, побудована за стадією групової динаміки, становить інтерес для кримінологічного дослідження і має значення для побудови ефективних заходів протидії різним за рівнем розвитку злочинним групам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н. В. Яницька. – К., 2000. – 177 с.
2. Кримінологія : [учеб.] / [Г. А. Аванесов, С. М. Іншаков, С. Я. Лебедева, Н. Д. Эриашвили] ; под ред. Г. А. Аванесова. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 495 с.
3. Кримінологія : [учеб.] / под ред. С. Я. Лебедева, М. А. Кочубей. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2007. – 519 с.
4. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. – 308 с.
5. Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Бурчак Ф. Г. – К. : Вища шк., 1986. – 208 с.
6. Зелинский А. Ф. Кримінологія : [курс лекцій] / Зелинский А. Ф. – Х. : Прапор, 1996. – 260 с.
7. Кримінологія : [підруч.] / под. ред. Н. М. Кузнецовой. – М. : Зерцало, 1998. – 160 с.
8. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної України : [моногр.] / І. Б. Медицький. – Івано-Франківськ : Прикарпат. юрид. ін-т, 2007. – 222 с.
9. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. М. Литвинов. – Д., 2010. – 41 с.
10. Быков В. М. Преступная группа: криминалистические проблемы / Быков В. М. – Ташкент, 1991. – 143 с.
11. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження / Голіна В. В. – Х. : Регіон-інформ, 2004. – 212 с.
12. Кримінологія : [навч. посіб.] / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 312 с.
13. Самонов А. П. Психология преступных групп / Самонов А. П. – Пермь : Пермск. книж. изд-во, 1991. – 230 с.